

"Elu ja armastus"

1933. aastal lõpetas A. H. Tammsaare oma suurromaanini "Tõde ja õigus" viimise köite ja järgmisel aastal ilmus ta sulest idee-romaan "Elu ja armastus".

Läbi oma suurromaanini viie köite jälgib Tammsaare inimliku töö ja õiguse probleeme ning viitab mõttele, et positiivseks, vankumatuks tööks siin maailmas võib pidada tõelist armastust. Selle elulise töö valguses puhastub hukkudes kergemeelne Karin, ja tsükli lõpp viib Indreku sügavalt ning alandlikult armastava Tiina hoolle alla.

Romaanis "Elu ja armastus" arendab Tammsaare oma otsinguid edasi: kui tõde saab anda ainult armastus, siis milline armastus? Ta analüüsib uuesti eutõeks peetud armastuse olemust ja selle sügavamaid keerdkäike. Tulenuseks on analüütiliselt käsiteldud psühholoogiline romaan, mille autor rakendab oma luulekujutud idee teenistusse:

Teose juhtiv idee on väljendatud meespeategelase Rudolfi suu läbi: „Seni kui armastame, seni kui suudame armastada, kestab elu, sealpool armastust pole midagi. Lõpeb armastus, siis lõpeb ka elu.“

Selle idee kandjaks ja kehastajaks on naispeategelane Irma, kellele on „armastus püha kui palvetus, tõsine kui töötus, raske kui suur rõõm, piinav ja valus nagu surma eeltundmus.“

Teose probleemiks on Irma kokkupõrge oma ühhiimlikus armastuses välismaalaga ja inimestega, kes hoopis teisiti mõtlevad ja elavad kui tema. See põhjustab tema armastus- ja eludraama.

Teose süžee peamotiivid on järgmised: Popsittar Irma Vainu on lõpetanud kodualeviku gümnaasiumi ühhea lõputunnistusega. Ta ei hooli oma truust austajast, perepojast-segapoisist Eedist. Teda ajab taga tung laia maailma, kus loodab näha inimesid. Ta sirduv lootusrikkalt linna kohta otsima, ja elab esialgu oma pesunaisest tädi Anne juures. Tädititar Lonni annab talle siin esimest juhatuset elutundmises. Aga Irma ei lase end rikkuada. Pika otsimise järele saab Irma kohta üksiku härra Rudolf Ikka juures, kes on rikas äärmises. See on seni pidanud tüdrukuid, kes on „kõigea nõus“, ja Irma siiski peab saama seesugune. Kuid Irma peab kinni voooruslikust eluviisist ja põgeneb. Siis selgub, et Rudolf on armunud Irma maatüdruklikku süttusse ja ristikuõhna. Ta otsib ise Irma üles ja teeb talle abieluettepaneku. Teostub armastuse ime. Mees, kes varem üle kahe nädala ei suutnud armastada tühtki tütarlast, ületab armastuses iseenda.

Abieludes algab Irma toeline elu ja armastus. Rikka mehe kaasana on tal võimatus nautida kõiki neid lõbusid, mida pakuvad killus ning nuretus. Aga Irmat ei huvita ehteasjad ega lõhnaõli. Ta tahab vaid „ise lõhnata ja sedagi ainult oma mehele“. Poolaastase kooselu järele on Irma Ikka veel armunud oma mehesse ja ikkagi temalt last. Kuid mees pole võimeline saama isaks. Ta ei suuda taluda ka naise suurt armastust. Poliitgamilliste kaiduuste tõttu rikkub Rudolf abielu tuba mesikuudel ja soovib ka naisel otsida endale seltskonda ning lõbu väljaspool abielu. Et Irma seda ei tee, siis püüab Rudolf talle selgeks teha, et „sinu suur ja õilis armastus on rohkem väärt kui minu rikutud isik. Sinu ilusat armastust on maailmas mõnele teisele palju rohkem tarvis kui minusugusele. Mis mõte oleks siis hävitada midagi suurt ja ilusat millegi tühise ja näruse pärast?“. Aga Irma tahab jääda siiski ainult tema juurde. Ta on lõpuks nõus loobuma lapsest, mehe truudusest ja ka oma armastusest, kui ainult Rudolf talle jääb.

Seda ei suuda Rudolf taluda. Ta jätab Irma maha ja põgeneb oma endise armukese madame Polli juurde. Irma otsib lahendust surmas ja katseb end mürgitada. Sellest päästab teda Kaimu Eedi. Kui Irma nüüdki veel ei taha teada Eedi armastusest, siis läheb see ja tulistab surmavalt haavatuks „närrikaela“ Rudolfi. Too on aga aunees ja oma viimseil sekundil kirjutab poliitsetele, et tema surmas mitte kedagi ei tule süüdistada. See on armastuse teine ime. Irmagi palub Eedit, et see ei läheks end üles andma. Lõpuks leiavad teineteist õiged armastajad.

Nii on teose intriigi psühholoogilised ajed: theit poolt noore ja süütu maatütarlapse Irma idealistlik-romantiline elu ja armastuse käsitlus, teiselt poolt elumees Rudolfi meeleline nautinguhna, kes oma materialistlik-realistliku elutunde põhjal kustuma hakkavat kirge veel püüab õhutada ilusate ja noorte armastusobjektide sageda vahetuse teel. Seda juba iseenesest teravat konfliktit etendab ühelt küljelt usk-lik pesunaine, Irma tädi Anne, teiselt küljelt ta tädititar Lonni. Madame Polli ja Kaimu Eedi on vajalikud tegelased sündmustiku sõime heiteks ja selle lahendamiseks.

Irma Vainuuga on Tammsaare rikastanud eesti kirjandust, ilusa ja kauni naiskujuga, kes oma lihtsuses, nativsuses, puhtuses ja õilsuses on otse võrratu. Tema isik ja elu kaovad mingisse ütleloomulikkus armastusse. Ta on valmis kõik ohverdama — oma vabaduse, oma iseseisvuse, oma emakutse ime, et aga jääks armastus. Ta on armastuse kehastus oma hinge, oma vaimu, oma kehaga.

Kui Irma kuju on selgesti ja reiljeefelt joonistatud, siis ei saa seda ütelda Rudolfi kohta. Viimane esitab äärmiselt komplikseeritud ja ektsentriilist kirjanduslikku subjekti. Ta armastuse-psühholoogia on individuaalstilik ja paradoksaalne. See kõigub poliitgamilliste instinktide rahulduse ja hingelise ühtekuuluvustunde vahel. Ta on pea armastuses egoist, pea altruist. Sõlmib abielu ja laostab seda. Ta on närrikael ja aunees ühes isikus.

Kõige reaalsem kuju teoses on Lonni. Nii usutav kui ta ise on ka ta vaated ja filosoofia. Ta on täieline vastand Irmale ja esitab linna naisnooruse pealiskaudsemat osa. Armastus on Lonni arvates ainult